

як до себе, так і до своїх товаришів. Його найголовнішим принципом став афоризм “Платон – друг, та істина дорожча”.

Працює над переспівом “Слова о полку Ігоревім”, планує надрукувати у “Вітчизні”, тому, коли надсилає зроблене А.-Г. Горбач, просить лише переглянути та дати конкретні зауваження, але не друкувати за кордоном, бо це може зашкодити. З листа 24. 05. 1980 р. також довідуємось про хід роботи над “Словом”. А в листі до Євгена Сверстюка від 17. 06. 1981 р. повідомляє: “*А в мене одна приємна новина: закінчив перекладати “Слово про Ігореву січ”. Працював не регулярно, але почав, пам’ятається, у вересні 1979 р. – отже, мусолив майже два роки. Мова близька, “темних місць” повно, а ще ж – віршами. Це ще не фінал, а все-таки перший варіант є. Коли вдасться передрукувати, вишлю і на Твій суд*”. Це був останній лист. Іван Світличний закінчив свій переспів за декілька місяців до трагедії – 20 серпня 1981 року його розбив інсульт, після якого він уже не зміг повернутися до творчої роботи. На початку 1981 р. його було переведено до селища

Майма, де були кращі атмосферні умови, але було вже пізно...

Отже, публікація епістолярію Івана Світличного – реальна, наповнена живим фактажем пам’ятка інтелектуального життя кінця 1960-х – 1980-х років. Неоціненний фактичний матеріал, без якого уявлення про митця та епоху неминуче було б неповним, а то й викривленим. Ознайомлення з епістолярієм створює ілюзію безпосереднього спілкування, дає змогу торкнутися глибинних психологічних пластів, побачити особистість у становленні, у сплетінні умов та характерів. Це видання – вагоме джерело відомостей для вчителів, літературознавців, істориків, адже допомагає уявити живий образ людини-творця, людини-діяча в різних середовищах – родинному, суспільному, національному, допомагає зрозуміти суть та переосмислити вчорашні сторінки нашої історії. Епістолярій Івана Світличного – дуже важливе явище в українській культурі, безцінний документ часу й водночас – мистецький феномен.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Єфремов С.* Шевченко в своєму листуванні: Повне збір. тв. – Т.3: Листування. Тексти. Коментарії. – К., 1929.
2. *Світличний І.* Голос доби. – Кн. 1: Листи з “Парнасу” / Упоряд. А.Світлична. – К., 2001. – 544 с.
3. *Світличний І.* Голос доби. – Кн. 2. – Ч. 1: Жити ніби немає облоги (1953-1971); Ч. 2: Хоч кожен день мені взнаки (1978-1981) / Упоряд. А.Світлична, Н. Світлична – К., 2008. – 424 с.
4. *Глузман С.* Уроки Світличного // *Доброокий: Спогади про Івана Світличного* / Упоряд. А. Світлична, Н.Світлична. – К., 1998. – 572 с.
5. *Шевельов Ю.* Вибр. праці: У 2 кн. – Кн. II. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба. – К., 2008. – 1151 с.

м. Кам’янець-Подільський

Наталія Загоруйко

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ КОНЦЕПТИ ТАРАСА САЛИГИ

Салига Тарас. Воздвиження храму. – Львів: Світ, 2008. – 504 с.

Тарас Салига починав у 60-х як літературний критик, згодом, у 90-ті, перейшов у науковий актив літературознавства, але свого молодого захоплення не покинув. Автор близько півтора десятка літературно-критичних та літературознавчих книжок, упорядник кількох фундаментальних антологій

українських авторів. Можна ще говорити і про його наукові заслуги, учені ступені, але все це віддає офіціозом і тут не потрібне, бо не відкриє справжнього обличчя Салиги-критика. У його текстах сила емоції і споглядання унікальних граней художнього явища не вкладається в певні трафарети. І свідчення

цьому – нова книжка Тараса Салиги “Воздвиження храму”. У ній розміщено статті, що друкувались у наукових збірниках та літературно-критичних журналах, а також газетах. Що об’єднує цей матеріал, яка концептуальна мета стоїть перед ним?

Книжка складається з п’яти корпусів, кожен з яких об’єднаний певною темою або часовими рамками чи літературною персоною. Слід зауважити, що матеріали подані не у хронологічному порядку їх написання. Це зменшує можливості побачити еволюцію самого дослідника, але збільшує герменевтичний потенціал власне книжки (кожен розділ висвітлює певну царину літературознавства, спектри інтенцій не розсіюються).

Перший корпус має назву “Докобзаря...”. Уже сама назва може множити смисли: “Докобзаря” як заклик прийти до нього або як нотатки, пояснення, тлумачення до Кобзарєвої поезії. Тут маємо чистий націогерметичний текст, який, з одного боку, апелює до найкращих витворів із фонду українського менталітету (поезії Т. Шевченка), а з другого – випалює малоросійську вірулентність, розчуленість, людську дріботу (“Дрібніють люди на землі”), українську перманентну політичну апорію: “У нас навперербій готові відповісти на інше запитання – на запитання Шевченкове: “Коли ми діждемося Вашингтона?”. Тоді встає кожна недорозвинена партія, генерали із учорашніми імперськими кокардами на кашкетах, мільйонери зі злочинсько-спекулянтських контор, що зветься офісами фірм, чиновники, пересварені дисиденти, брехуни і підбріхувачі і пропонують своїх вашингтончиків і вашингтонок” (11). Звучить патетично? Так, можливо. Ми всі боїмося тепер патетики, біжимо від неї, надягаємо “лати іронії”, але їхнє дзеленчання не дає так потрібного тепер вибухоефекту, воно не “торкає” серця. Водночас хотілося б і застерегти автора від наступного: сучасна ситуація, в якій панує тотальна іронія та самоіронія, що, до речі, призвели до такого парадоксального явища, як пастиш, утворюють відповідну атмосферу, де брязкіт тотальної іронії (читай тут – постмодерну) своїми децибелами намагається заглушити

маленькі острівці, звідки лунають голоси несимуляційної правди. Чи вдається?..

Тем, що порушує автор у Шевченкознавчому корпусі (назву його так), досить багато. Але серед них, на мою думку, вирізняються власне теми-полеміки. Одна з таких – нещодавнє проведення “Шустерівської клоунади”. Мова йде про проект “Великі українці”. Цікаве виконання інтерпретації згаданої передачі бачимо в цьому випадку. Тарас Салига пропонує читачеві такий метафізичний прийом, що відтінює онтологічні контрасти, – що би побачив Т. Шевченко, якби був посеред нас, а побачив би, як “новорожденні” сучасні холуї та малороси голосують за те, хто великий українець, а хто – ні” (16). За словами дослідника, сучасні культурні орієнтири аж ніяк не можуть давати об’єктивну картину значення тої чи тої персони з українського історико-культурного ландшафту. Звісно, як мусить налаштовувати пересічний українець свій розумовий об’єктив, коли, показує Тарас Салига, людина з академічного кола, професор Дж. Грабович без усіляких супроводів до..., чи сумнівів до..., публікує в журналі “Критика” автопортрет оголеного Шевченка, який готувався для академічного видання, ще, крім того, подає це під соусом подвигу...

Водночас дослідник цитує інтерв’ю з Я. Грицаком, де відомий епатажний історик говорить, що не хоче, щоб у проекті “Великі українці” перемогли Шевченко та Франко, бо Україна потребує модерних символів (17). Перманентна негачія діл попередників, як доводить у дослідженні Т. Салига, не йде на користь у розумінні історичних явищ. Переривання традиції зумовлює відповідну розчахнутість, а водночас і безсилість. Тут доречно зацитувати слова Дм. Донцова: “Народ без традицій не живе, а животіє. Коли тратить свої, йому вбивають в голову чужі, бо не може жити ніяка людська збірнота без певних правил і наказів. Традиції – це панцир, який хоронить збірноту від ворожих ударів, немов тіло вояка, що не дає йому охляти” (*Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. – Львів, 1941. – С. 7*). На сучасному етапі, як це показує дослідник, правилом і наказом мусить бути Шевченкове слово.

Тарас Салига збирає з нього конденсат і подає у вигляді назви до власної розвідки “Розкуймося, братаймося”. Іншими словами, звільнімося від вченого фарисейства, симуляції правди, перестаньмо чванитись і множити чвари між собою, живімо за Шевченком: “Будем жить, людей любить, / Святого Господа хвалить”.

Наступний корпус книжки має назву “Франко – Каменярь”, містить три розвідки, дві з яких мають відверто полемічний характер. Окрім того, сама назва викликає певні алузії до книжки Т. Гундорової “Франко – не Каменяря”. Так і є. Автор полемізує з дослідницею щодо певних інтерпретаційних моделей творчості Івана Франка, окреслюючи її методологію як “посттоталітарну недугу” (ці слова виведені в підназvu). Розмова точиться також навколо її ж книжки “Невідомий Іван Франко”, де Тарас Салига побачив безліч аберацій, закамouflьованих у псевдонауковий дискурс. Уточню цитатою: “Так ось, перечитуючи класику, не утну, якого невідомого Франка “відкриває” Тамара Гундорова. Вона у збірник “Невідомий Іван Франко” в основному ввела речі хрестоматійні, ті, що вивчають і школярі, і студенти, передруковуючи їх із п'ятдесятитомного видання творів письменника, не зважаючи на купюри, спричинені свого часу тією ж “радянською ідеологією”, що звужувала “рецептивне поле” образу Каменяря” (23). І це не безапеляційні нападки. Воднораз Т. Салига подає назви текстів Франка, які ширшому читачеві справді невідомі: “Святвечірня казка”, “На смерть бл. п. Володимира Барвінського”, “Великі роковини” та ін. Подає й галицькі періодичні видання, де можна того “невідомого” Франка знайти. Бачимо, що полеміка в цьому випадку науково аргументована, але водночас й емоційна, що іноді дає підстави для опонентів говорити лише про злість оглядача й не більше. Але хто уважно читав їхні статті, міг бачити, що це порожні закиди. Спеціально не називаю імен, аби не розгортати знову ці невисокі своїм рівнем полеміки.

Хочу проартикулювати ще одну тему, яка стала причиною полеміки автора “Воздвиження храму”, – Франкове

масонство. Тарас Салига опонує не тільки через залучення історичного дискурсу щодо масонства, а й етимологічною аргументацією. І при цьому вдається до іронії: “Якщо розглядати Франкове масонство за “теорією” Т. Гундорової, тобто приналежність його до нього тому, що він написав “Каменярі” та деякі інші твори співзвучного мотиву, то Т. Гундорова допускається похибки насамперед етимологічного походження, бо гільдія масонів у перекладі українською мовою із французької – це гільдія, чи братство, мулярів, що відповідає російській “братство каменщиков”. *Каменщик* (курсив Т.С.) з російської по-українськи і справді звучить як муляр, але в жодному разі не як каменярь... До того ж, муляри “будують новий храм”, а каменярі руйнують основи старого ладу. Тоді з більшим успіхом Т. Гундорова могла причислити Франка до масонства завдяки його оповіданню “Муляр” (25–26).

Хочу наголосити на ще одній проблемі, що змусила дослідника опонувати Т. Гундоровій. Говорю про певні аспекти книжки “Франко – не Каменяря”. Безперечно, з початку дев'яностих в Україні відчувається настійна наснага дослідників “знімати з постаментів” канонізовані літературні (і не тільки) постаті. Зрозуміло, що енергія такого процесу часто береться із прагнення девальвувати соцреалістичні радянські псевдоцінності. І це, на мою думку, правильно, але є речі, які уклались у рамки традиції до радянського часу, й адепти соцреалізму використали їх у власних цілях. І тут зухвалість та необережність деканонізації лише шкодять. Низка полемік із прихильниками того, аби здерти з Франка маску Каменяря (Т. Гундорова, Я. Грицак, Б. Тихолоз), що виконані емоційно, але на базі академічних доводів, увінчуються висновком: “Скажу своє: псевдо літературознавства, враженого вірусом постмодерної сваволі, сьогодні більш ніж вистачає. І це стосується не лише Франка. Та Франко все ж у свідомості його народу залишається Каменярем” (44). Тут замість висновку, попри всю загрозу стати патетичним, дозволю собі зацитувати слова В.Липинського:

“Коли неграмотний солдат, посланий на розвідку, карається смертю за брехливе донесення, бо брехливе усвідомлення армії може грозити їй катастрофою – то яка має бути кара грамотним інтелігентам-письменникам, що задля особистих своїх інтересів нечесно виконують свій обов’язок, що брехливо усвідомлюють свою націю і брехливо формулюють оте стихійне хотіння, од якого залежить буття або небуття нації” (*Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. – Нью-Йорк: Покликання Варягів, 1954. – С. 120). Думаю, паралелі зрозумілі. У цьому зв’язку хочу ще лише зауважити стильову особливість полемічного архіву Тараса Салиги. При читанні відчувається, що помисли, які віддаються паперовій тиші, – це не фіксація об’єктивних літературознавчих явищ, а згустки передуманого, взятого близько до серця, накіплого. Звідси емоційність викладу, нещадність аргументації щодо своїх опонентів. Звісно, можна говорити тут про те, що книжка з погляду академічної неупередженості не дотримує режиму беземоційної подачі, але водночас – у сугестії, емоційній переконаності її, власне, сила. Зауважу, говорю зараз суто про стиль, а не про концепти розділів.

Наступний розділ – “Крізь часу плин”. Тут маємо літературні портрети діаспорних письменників – Богдана Кравціва, Галі Мазуренко, Юрія Дарагана, Олекси Стефановича та інших, хто у власній поезиї вирізняється переважно націоцентричним спрямуванням. Але це, можливо, був би ґандж дослідника – зупинитись винятково на поетах, щільно пов’язаних у своєму творчому набутку з патріотизмом (нагадаю, що є тут і “Нескорена муза (Штрихи до поезії УПА)”. Не можна закинути крену тільки в один бік. Щемні співи *Nachtigall’a* займають тут досить великий об’єм (ідеться про вивчення поезії національно-визвольних змагань). Але... Тарас Салига зупиняється й на вивченні складної, особливої своєю унікальною грою компонентів ультрамодерної поезії Василя Хмелюка. До речі, як на мене, то це один із найсильніших тут аналітичних матеріалів, виконаний на тонкій грані теоретичного та історико-

літературного поєднання, можливо, тому й найсильніший, а можливо – ще й тому, що вабить сама поезія Хмелюка.

Не стримаюсь, аби не сказати про абсолютну предметну користь цієї книжки. Річ у тім, що персони, узяті під об’єктив дослідника в цьому корпусі, – порівняно малознані, відтак маловивчені, але за своїм масштабом та унікальністю заслуговують на те, аби ввійти в канон української літератури, можливо, навіть виштовхнувши звідти когось. Для цього потрібні подальші історико-теоретичні розробки, “посвідки” вагомості в літпроцесі тих чи тих авторів. Так от, саме для них багато чого можна почерпнути тут, та й не тільки дослідникові, а й викладачеві, студенту, гімназисту.

Окрім того, є тут рецензія на том літературознавчих праць, можна так сказати, скандального свого часу Володимира Державина, матеріали до якого зібрав й упорядкував Степан Хороб, знаний насамперед своїми фундаментальними дослідженнями з української драматургії ХХ століття. Особисто знаю про теплі та дружні стосунки між рецензентом та упорядником, але, попри це, наукової аберації, яку так часто можна бачити в теперішньому літературознавчому світі, де багато чого виконується “на замовлення”, не відбувається. Тарас Салига, окресливши позитиви видання, докладно зупиняється й на огріхах книжки, показуючи, що вона за подачею матеріалу не відтворює всієї палітри залишеного Державиним. Це зрозуміло, бо архіви годі зібрати – вони географічно досить розкидані. Не зупинятимусь на позитивах, які перелічив рецензент, бо в цьому випадку мені йдеться про те, аби показати незалежність суджень автора “Воздвиження храму”.

“Силуети Євгена Маланюка” – ще один корпус, центром у ньому є поет “стилету та стилосу”: “Меча важкого рукоять / не важча від старої ліри”, – одна з позицій письменника, яку обирає Тарас Салига (звісно, не тільки одну). На підставі творчо-життєвого сплетіння поета дослідник розгерметизовує його поетичні тези-формули. Ось один із висновків: “Картуючи та не піддаючись найменшим компромісам, Маланюк

оздоровлював націю, виривав з її тіла комплекс меншовартості, осуджував рабську послухність, покору ворогові. За це, правда, і йому доставалось не менше” (197). Загалом при читанні всіх розділів відчувається загальна високотональна, піднесена аура захоплення об’єктами / постатями. Випадок із Маланюком – не виняток. Попередньо знаємо, що у творчому набутку Тараса Салиги й упорядкування антології про Євгена Маланюка. Ця постать незримо присутня в його літературно-критичних підходах (читай тут – методологіях). Шукає та вибудовує дослідник і той “духовний плацдарм”, на якому стоїть поет, що формує його поетику, його, зрештою, життя... Знаходить, бо матеріал під назвою “Від “Кобзаря” до нації... (Тарас Шевченко у світогляді Євгена Маланюка)” – чітко цьому свідчення. Цей розділ можна було би назвати “Маланюк і його контексти”. Сюжет, що проймає всі подані тут матеріали, прикметний тим, що скерований у бік вивчення “Маланюк і...”. Ідеться про Маланюка і Франка, Маланюка й Куліша, Маланюка і Ю.Липу, Сосюру, Рильського. Можна називати ще постаті і проблеми, крізь які тут проглядається силует поета. Наприклад, питання релігії в житті та творчості Маланюка (підрозділ “...В мені молитви сяють...”). Цікаво, що під кінець літ Маланюк став ревним греко-католиком, але “не цурався православного обряду”. Єдине, у чому можна сперечатися з автором, – це назва “Силуети Євгена Маланюка”. Силует – це контур, обрис, а тут постать “князя поезії” подана з вагомим урахуванням у техніці виконання стереометрії, багатоспектральності.

“Вчора і сьогодні” – останній розділ книжки, що своїм змістом, можливо, найбільше межує із критикою. Потрапили сюди М.Вінграновський, Л.Костенко, І.Драч, В.Герасим’юк, І.Калинець, В.Голобородько, В.Грабовський, Р.Кудлик та інші поети. Назвав саме ці імена спонтанно – у переліку не йдеться про їхній масштаб. Це матеріали, опубліковані протягом недавнього часу в літературно-критичних виданнях. Читач може знати їх поза книжкою, але тут, в одній “обоймі”, вони витворюють своєрідну траєкторію філософського

осмислення літературного процесу, насамперед його поетичного струменю. Під час читання стає помітно, що українське шістдесятництво близьке дослідників. Не дивно – він сам родом із духовних потуг цієї доби. Тому більшість із переліку персон можна вкласти в рамки шістдесятництва. Помітно тут і розкошування словом. Великою мірою воно стосується поезії Миколи Вінграновського, хоча це може бути суто суб’єктивним сприйняттям. Є тут і спроби тлумачити націоцентричну поезію маловідомого загалу, але унікального своєю поетикальною манерою Ярослава Лесіва. Дозволю собі зацитувати рядки поетичного доробку цього поета: “Мій смутку / Мій вселенський болю / Як мінним полем / Як цвинтарним полем / Одним-один / Через вогонь і дим / Де лиць нема / Де гори спин / Й горбатих душ / Жолобляться хрести / Де царствує цинічний кпин / З тобою йду один / один / один...” (435). Гарною стороною книжки є і чуття в доборі цитат.

Обсяг рецензії не дає розширити аналітичні студії над книжкою “Воздвиження храму”, але мушу ще проартикулювати одну досить цікаву тенденцію в останньому розділі. Говорячи про поезію 1960-их, про поезію пізнішу Василя Голобородька (представника “Київської школи”), Тарас Салига свідомо чи ні потрапляє під естетичний вплив постшістдесятництва. Про що йдеться? Окрім того, що він розширює набір кодів, які дають можливість зараховувати того чи того поета до “Київської школи”, поезія “князя” для нього певним чином визначальний поетико-структурний комплекс тих часів.

Що прикметно для цієї книжки? Насамперед національна герменевтика. Спроба структуризації методологічної бази на сутнісно українському матеріалі. Залучення в методологічну інструментаристику художніх (і не тільки) формул Т. Шевченка, І. Франка, Є. Маланюка, Д. Донцова та ін. Така дослідницька поведінка промовляє “про” книгу. Ще одна прикмета – метафорика назв матеріалів (левага їх частина образна), що говорить про чуття у слові дослідника. Досить уміло дібрані ілюстрації-замальовки, які певним

чином доповнюють текстовий матеріал. Наприклад, на початку корпусу про Є.Маланюка – оголений розвинений торс чоловіка. Я в ньому бачу Прометея, який приносить людям вогонь і від того страждає. Абсолютно виразна паралель до цього поета. Слід тут згадати про полемічну потугу і здібність Тараса Салиги. Суть його полемік можна охарактеризувати по-різному, але те, що він відстоює саме пріоритет духовної сили в українському інтелектуальному континуумі, шукає саме сильних, волюнтаристичних сторін, намагається проактуалізувати їх, поза сумнівом.

Кожен у творі бачить себе. Тут дозволю собі сказати словами В. Підмогильного:

“І кожен молився своєму Богові: у дужих душею і Бог був грізний та потужний, в кволих Бог був добрий і м'який” (*Підмогильний В.* В епідемічному бараці // Оповідання. Повість. Романи. – К.: Наук. Думка, 1991. – С. 104). Ця формула – унікальна за своєю природою. Феноменологія дає нам можливість бачити людей крізь їхні тексти. Тут зроблено спробу побачити феномен Тараса Салиги крізь книжку “Воздвиження храму”.

м. Львів

Богдан Пастух

ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА ВОЛИНІ В ЕПОХУ РОМАНТИЗМУ

Єршов В. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. – Житомир: Полісся, 2008. – 624 с.

Після краху комуністичного режиму в польському літературознавстві з неабиякою силою активізувалося дослідження “кресової літератури”. Уведене Вінцентієм Полем слово “Креси” спочатку означало польське пограниччя, але після розділів Польщі в 1772, 1793 і 1795 роках, коли польська держава фактично перестала існувати, словом “Креси” почали означати східні провінції земель Речі Посполитої. У добу романтизму, коли уяву польських письменників полонили українські землі, поняття “Креси” набуло специфічного українського колориту.

Відтак перед українським літературознавством постало завдання дослідження “кресової літератури” через окуляри постколоніальної критики. У цьому сенсі чи не найпомітнішим дослідженням польської літератури України стала праця житомирського літературознавця Володимира Єршова “Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності”.

Варто зазначити, що для східноєвропейської інтелігенції до XVII ст.

польська мова була мовою культури. Не лише українські, російські чи білоруські письменники, а вся тогочасна еліта послуговувалася польською мовою, як у XVIII ст. французькою чи в XIX-XX – російською мовою.

В епоху романтизму простір польської мови істотно звузився, утративши свою колишню транснаціональну роль. Могутній поступ Російської імперії перетворив польську мову на шагрєневу шкіру, а панівною мовою стала російська. У “кресовій літературі” цього періоду образ українських земель постав як туга за незіпсованим Росією польським раєм.

Для сучасного українського літературознавства власний погляд на “кресову літературу” важливий як відтворення мультикультурного образу українського минулого, неможливе за радянської доби, коли тогочасна система багатоликий культурний контекст, що демонстрував інтегрованість України до загальноєвропейського дискурсу, рекомендувала бачити виключно у формі священного російсько-українського гібриду.